

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПІДҐРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

INFORMATION SUBBASE FOR ENSURING INVESTMENT SECURITY OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Мельник С.І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та обліку,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Васильєва С.М.

аспірант кафедри соціально-поведінкових,
гуманітарних наук та економічної безпеки,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Melnyk Stepan, Vasylieva Solomiia
Lviv State University of Internal Affairs

В умовах реалізації четвертої промислової революції зростає важливість ефективної діяльності машинобудування, яке повинно бути спрямованим на створення високотехнологічних засобів праці, виходячи із необхідності повнішого задоволення потреб споживачів при зростаючих обмеженнях у природних ресурсах. Поточні умови господарської діяльності українських підприємств обтяжені не лише результатами раніше здійснених приватизаційних процесів й трансформаціями національної економіки, але й сучасним впливом військових дій та новітньої пандемії, що загалом як обмежує їх конкурентну позицію на внутрішньому й зовнішньому ринках, так й актуалізує проблему забезпечення інвестиційної безпеки. Вирішення складних проблем недостатності інвестиційних ресурсів та ефективного інвестування в умовах високих інвестиційних ризиків потребує першочергового створення інформаційного підґрунтя для подальшого розроблення адекватних й результативних заходів зі сторони суб'єктів безпеки. Таке підґрунтя запропоновано створювати не лише стосовно інвестиційної активності певного підприємства, а виходячи із ситуації загалом в машинобудуванні, тобто цілісного уявлення про зміст усіх суміжних процесів.

Ключові слова: інвестиційна безпека, машинобудівне підприємство, капітальні інвестиції, фінансові результати, загроза.

In the conditions of the implementation of the fourth industrial revolution, the importance of effective engineering activities is growing, which should be aimed at creating high-tech means of labor, based on the need to more fully satisfy the needs of consumers in the face of growing limitations in natural resources. The purpose of the study was to carry out a thorough analysis of the main parameters of the investment activity of machine-building enterprises in order to form an information base for ensuring their investment security. In order to create an information basis for ensuring the investment security of machine-building enterprises, the following methods were used: induction and deduction, comparison and systematization – when studying the differences in the investment activity of machine-building enterprises according to the main types of economic activity; synthesis and analysis – to consider the dynamics of the main indicators characterizing the investment activity of enterprises and the structure of capital investment sources in 2010–2021; morphological analysis – to identify the impact of the main factors limiting the investment activity of machine-building enterprises; graphic – for visual representation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. The current conditions of the economic activity of Ukrainian enterprises are burdened not only by the results of previously implemented privatization processes and transformations of the national economy, but also by the modern influence of military actions and the latest pandemic, which in general both limits their competitive position on the domestic and foreign markets and actualizes the problem of ensuring investment security. Solving the complex problems of limited investment resources and effective investing in conditions of high investment risks requires, as a priority, the creation of an informational basis for the further development of adequate and effective measures on the part of security entities. It is proposed to create such a foundation not only in relation to the investment activity of a certain enterprise, but based on the general situation in mechanical engineering, that is, a holistic idea of the content of all related processes. The basis

of the study is the consideration of the dynamics of capital investments in terms of the main types of economic activity of mechanical engineering, the scale of operation of enterprises, sources of investments and financial results. The result was a critical assessment with the identification of the level of influence of key factors as objects of attention of security subjects for the development of adequate and effective measures.

Key words: investment security, machine-building enterprise, capital investment, financial results, threat.

Постановка проблеми. В межах останніх тридцяти років діяльність українських товаровиробників визначалася рядом подій та процесів, починаючи від приватизаційних процесів, земельної реформи, посилення відкритості внутрішнього ринку, військовими діями тощо, які послідовно вибудували конкурентне середовище, виживання в якому вимагає приділення максимальної уваги отриманню й ефективному використанню інвестиційних ресурсів. Сьогодні не внутрішня конкуренція, а висока активність іноземних компаній, створює критерії продовження діяльності певного підприємства. Складність ситуації визначається тим, що протистояння відбувається із транснаціональними компаніями, які, широко використовуючи результати четвертої промислової революції, пропонують ринку, зокрема українським споживачам, високотехнологічну продукцію, коли українська економіка надалі спирається на розвиток третього технологічного устрою, а вітчизняні підприємства, зокрема через недостатність інвестицій, залишаються інноваційно пасивними, а відтак програють конкурентну боротьбу, в подальшому поглиблюючи економічну кризу в країні. Покращення ситуації, тобто скорочення уже явного технологічного відставання України від економічно розвинутих країн та забезпечення покращення конкурентних позицій національним виробникам на внутрішньому та світовому ринках, повинно розглядатися першочергово в ракурсі удосконалення методичного забезпечення інвестиційної безпеки в межах кожного підприємства задля отримання необхідних інвестиційних ресурсів, їх ефективному використанню та здійсненню капіталовкладень з метою розвитку конкурентних переваг. Специфіка функціонування українських підприємств обмежує використання іноземного досвіду, що актуалізує створення власних методичних розробок виходячи із характеру інвестиційних процесів в національній економіці. Зазначене обумовлює актуальність проведення ретельного аналізу інвестиційної активності машинобудівних підприємств для створення інформаційного підґрунтя забезпечення їх інвестиційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження основних аспектів функціонування машинобудівних підприємств з початку військової агресії Російської Федерації та під час COVID-19 відображені в публікаціях таких науковців як Будзиган М. [1], Злотенко О. [2], Карачини Н. [3], Рудніченка Є. [2] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Діяльність машинобудів-

них підприємств, як таких, що створюють засоби праці для суб'єктів господарювання у всіх секторах національної економіки, перебуває в сфері уваги наукової спільноти, але питання їх інвестиційної безпеки є мало дослідженими, попри актуальність захисту від негативного впливу загроз та виявленню й використанню нових можливостей.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення ретельного аналізу основних параметрів інвестиційної діяльності машинобудівних підприємств для формування інформаційного базису забезпечення їх інвестиційної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважаємо за необхідне розпочати із розгляду абсолютних та відносних показників, що визначають динаміку капітальних інвестицій в Україні упродовж 2010–2021 рр. (рис. 1)

В графічному вигляді чітко прослідковуються дві низхідні хвилі. Хоча традиційно вважається, що 2014 р. став кризовим для української економіки через початок військової агресії зі сторони Російської Федерації, але статистичні дані вказують на початок першої хвилі задовго до моменту анексії Криму та захоплення окремих територій Донецької і Луганської областей. Фактично політична нестабільність, що проявлялася у дотриманні принципу багатовекторності, а реально невизначеності в орієнтирах розвитку, яка в подальшому проявилася у соціальному вибуху, пригальмувала інвестиційні процеси, коли обсяги інвестиційних ресурсів у 2014 р. були нижчими за рівень 2012 р. на 19,7%. На зменшення обсягів капітальних інвестицій також вплинуло посилення інфляційних процесів через безперервну емісію задля покриття дефіциту державного бюджету, коли темпи інфляції у 2014-му збільшилися до 24,9%, а у 2015-му сягнули 43,3%. Друга низхідна хвиля була викликана COVID-19 через загальновсвітлові заходи щодо обмеження поширення смертоносного вірусу, що спровокувало часткове руйнування логістичних ланцюгів та обмеження роботи бізнесу, який передбачав фізичний контакт із споживачами. Реальною є і третя низхідна хвиля, яка тепер уже породжена широкомасштабною агресією Російської Федерації, коли кількість біженців з України в ЄС станом на 2 травня 2023 р., у відповідності до даних порталу UNHCR [7], сягнула 8,1 млн осіб, з яких 5,1 млн отримали офіційний статус. Додатково потрібно зважити, що ще 4,8 млн осіб вважаються внутрішньо переміщеними, а майже 50% підприємств повністю або частково припинили свою діяльність через перебування в зоні

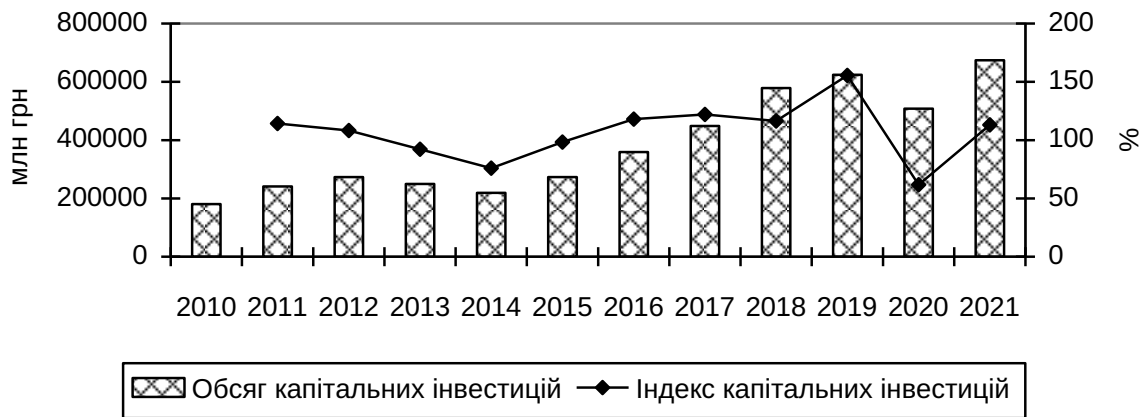

Рис. 1. Динаміка обсягів капітальних інвестицій

Джерело: сформовано на основі [5]

бойових дій та/або в наслідок атак на енергетичну інфраструктуру, суттєве зниження купівельної спроможності населення, а також обмеження зовнішньоекономічної діяльності з огляду на блокування морських портів.

Аналізування динаміки обсягу капітальних інвестицій машинобудівних підприємств здійснено виходячи із їх групування за видами економічної діяльності (рис. 2).

Зважаючи на чіткість параметрів визначених вище трьох низхідних хвиль, наша увага приділена розгляду динаміки обсягів інвестицій у періоди зростання, тобто 2014–2019 рр. та 2020–2021 рр., що демонструє інвестиційну привабливість підприємств певної спеціалізації та опосередковано й спрямованість розвитку національної економіки в умовах подальших трансформаційних змін. В межах першого

періоду найвищі темпи приросту у крайніх часових точках, тобто у 2019-му порівняно з 2014-им, були визначені стосовно виробництва автотранспортних засобів (273,18%), що можна пов'язати із збільшенням попиту бізнесу в автомобільному транспорті, який повинен був забезпечити покращення логістичних зв'язків. Водночас потрібно пояснити, що такий приріст став можливим завдяки активізації іноземних автомобілебудівників, які інвестували у крупноузлове збирання їх продукції на території України задля отримання додаткових конкурентних переваг, на основі зменшення митних платежів, і входження на новий регіональний ринок. Також певний поштовх для збільшення інвестицій у автомобілебудування надала військова агресія Російської Федерації через необхідність покращення мобільності українських

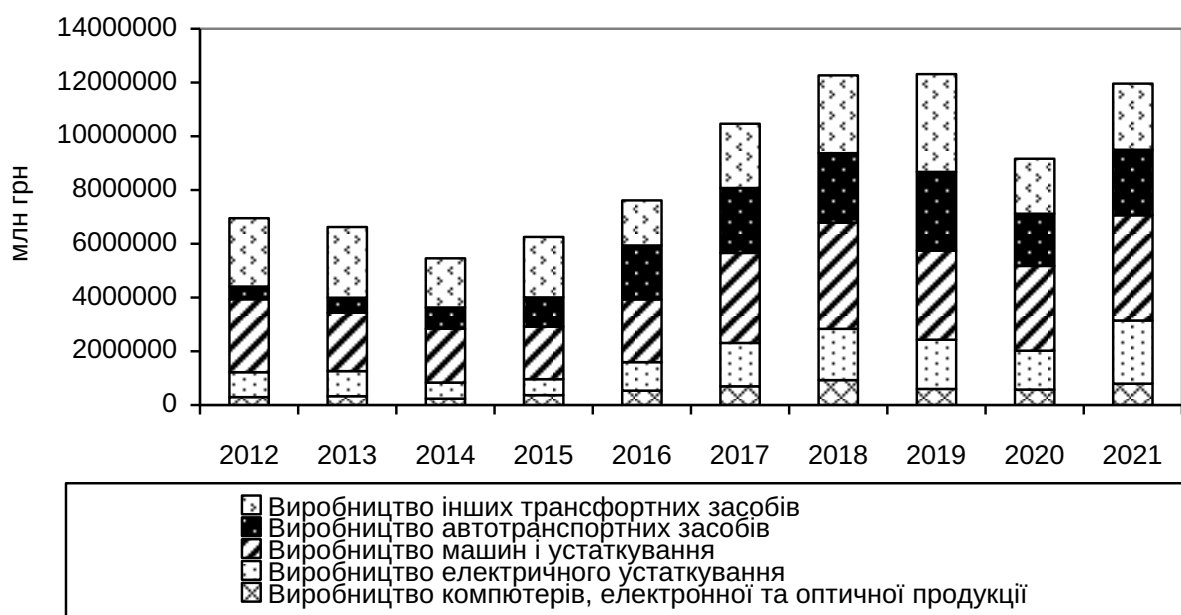

Рис. 2. Обсяги капітальних інвестицій підприємств машинобудівної промисловості

Джерело: сформовано на основі [5; 6, с. 324]

військ, а відтак відновлення роботи машинобудівних підприємств в межах військово-промислового комплексу, зокрема за відносно активної підтримки держави.

Найнижчим приростом характеризувалася інвестиційна діяльність підприємств, що здійснювали виробництво машин і устаткування (64,56%), причинами чого можна вважати нижчий технологічний рівень їх продукції у порівнянні з іноземними аналогами та зростаючу деіндустріалізацію національної економіки, тобто відсутність попиту у суб'єктів бізнесу на засоби виробництва та/або невідповідність пропозиції реальному попиту через інноваційну пасивність та відсутність маркетингових досліджень. Вимагає уваги й недостатньо високий, порівняно із іншими видами економічної діяльності, темп приросту інвестицій у підприємств, що спеціалізуються на виробництві комп'ютерної, електронної та оптичної продукції, який становив лише 154,6%. В цьому контексті Злотенко О. та Рудніченко Є. розглядають таку динаміку як «...свідчення переваги сировинного вектору вітчизняної промисловості над високотехнологічним» [2, с. 68]. В умовах збільшення частки цифрового сектору національної економіки такі результати створюють загрозу для економічної безпеки держави у вигляді посилення технологічної залежності від іноземного устаткування й програмного забезпечення.

Приріст обсягу інвестицій у після пандемічному 2021 році також дає цінні дані для розуміння тенденцій у розвитку українського машинобудування. Хоча у зазначеному періоді ще залишалися актуальними більшість обмежень, але відбувалося відновлення роботи бізнесу, що й сприяло приросту інвестицій. Найвищими темпами приросту капіталовкладень відзначилися виробники електричного устаткування (63,26%) та комп'ютерних і оптичних пристроїв (37,16%), що можна пояснити відмінними темпами стабілізації ситуації й покращенням очікувань бізнесу першочергово стосовно короткострокової перспективи.

Доповненням до проведеного аналізу, яке об'єднує два відновлювальних періоди в інвестиційній діяльності машинобудівних підприємств, можуть стати результати розрахунку показників структури. У 2014 р. найбільшу частку в загальному обсязі капіталовкладень займали виробники машин і устаткування (39,12%), а найменшу – комп'ютерної й оптичної продукції (4,21%). У 2021 р. ситуація певним чином змінилася шляхом скорочення частки перших на 6,42 пункти та збільшення других на 2,42 пункти. Попри це найбільш вагомі зміни становили виробництва автотранспортних засобів (у 2014 р. – 6,79%, а у 2021 р. – 20,43%) та інших транспортних засобів (відповідно, 36,35% та 20,54%). В цілому на інвестиційну активність українських машинобудівних підприємств мають вплив не лише внутрішні економічні процеси,

а, через відкритість національної економіки, й світові тенденції, зокрема інтереси транснаціональних компаній щодо виходу на регіональні ринки, використовуючи уже наявні потужності.

Ще один ракурс розгляду інвестиційної активності машинобудування нами сформовано виходячи із структури капітальних інвестицій в промисловості, де частка машинобудування є критичною і має тенденцію до зниження. Для прикладу, цей показник, відповідно до розглянутих видів економічної діяльності, найвищим був стосовно виробництва машин і устаткування та складав у 2016 р. 2,0% у загальній структурі капітальних інвестицій в промисловості, із подальшим скороченням у 2020-му до 1,8%. Ще складніша ситуація спостерігається стосовно виробництва комп'ютерів та оптичних приладів, де має місце зниження в тих же часових періодах із 0,5% до 0,3% [4, с. 46]. Ці дані потрібно враховувати виходячи перш за все з того, що ступінь зносу основних засобів у 2020 р. при виробництві комп'ютерів та оптичних приладів складав 51,0%, машин і устаткування – 63,7%, але автотранспортних й інших транспортних засобів – 84,4% та електричного устаткування – 92,5%. Окрім цього Н. Карачина наголошує, що «...вітчизняні машинобудівні підприємства мають застарілі структуру виробництва і технології, що провокує значну технологічну відсталість продукції, за винятком окремих її видів, а відтак їх низьку конкурентоспроможність як на зовнішньому, так і внутрішньому ринках» [3, с. 66]. В сукупності ці дані актуалізують здійснення заходів в контексті забезпечення інвестиційної безпеки.

В структурі капітальних інвестицій машинобудівних підприємств в межах 2012–2021 рр. домінуючу частку із мінімальними структурними зрушеннями посідають як об'єкти матеріальні активи. Для прикладу, стосовно виробництва інших транспортних засобів частка таких активів складала у 2021 році 96,03%. Аналогічна ситуація характерна для усіх інших досліджуваних видів економічної діяльності як і те, що в структурі матеріальних активів домінують інвестиції в машини та обладнання. Так, стосовно згаданого виробництва інших транспортних засобів у 2021 році інвестиції в машини та обладнання становили 74,04%. В цілому такі відомості засвідчують відсутність зрушень у технології виробництва, де пріоритетним залишається матеріало- та енергомісткі виробництво, ігноруючи сучасні тенденції до зростання значення інформаційно-комунікаційних технологій.

Важливою характеристикою інвестиційної діяльності в машинобудуванні є структура капітальних інвестицій стосовно масштабів діяльності підприємств (рис. 3).

Додатковим параметром при розгляді такої структури є кількість підприємств кожного типу. Так, великих машинобудівних підприємств у 2021 р. нараховувалося лише 22 одиниці,

що складало 0,4% в загальній сукупності, коли середніх – 686 (132,0%) та малих – 4556 (86,8%). При такій суттєвій різниці в кількості найбільш інвестиційно активними залишаються великі підприємства, зокрема ті, що спеціалізуються на виробництві автотранспортних та інших транспортних засобів. В динаміці простежується як збільшення обсягів капітальних інвестицій, так і скорочення кількості великих підприємств, що в цілому опосередковано понижуює інвестиційну активність українських товаровиробників виходячи із середнього обсягу інвестицій.

Для українських підприємств, зокрема й машинобудівних, основним джерелом капітальних інвестицій виступають власні кошти. Відтак доречною буде характеристика кінцевого

фінансового результату діяльності підприємств (рис. 4).

Окрім критично незадовільного рівня чистого прибутку та певної синхронності у зміні його величини, що загалом відповідає характеру раніше визначених низхідних хвиль, необхідно взяти до уваги й значну частку підприємств, що були збитковими. Загалом в машинобудуванні збитковими були у 2020 р. 26,4% та у 2021-му – 25,2% підприємств. В розрізі окремих видів економічної діяльності кризова ситуація складається у виробництві інших транспортних засобів, де в межах зазначених періодів збитковими були відповідно 34,5% та 34,4%.

При обмеженому фінансуванні з державного бюджету та високих позикових ставках

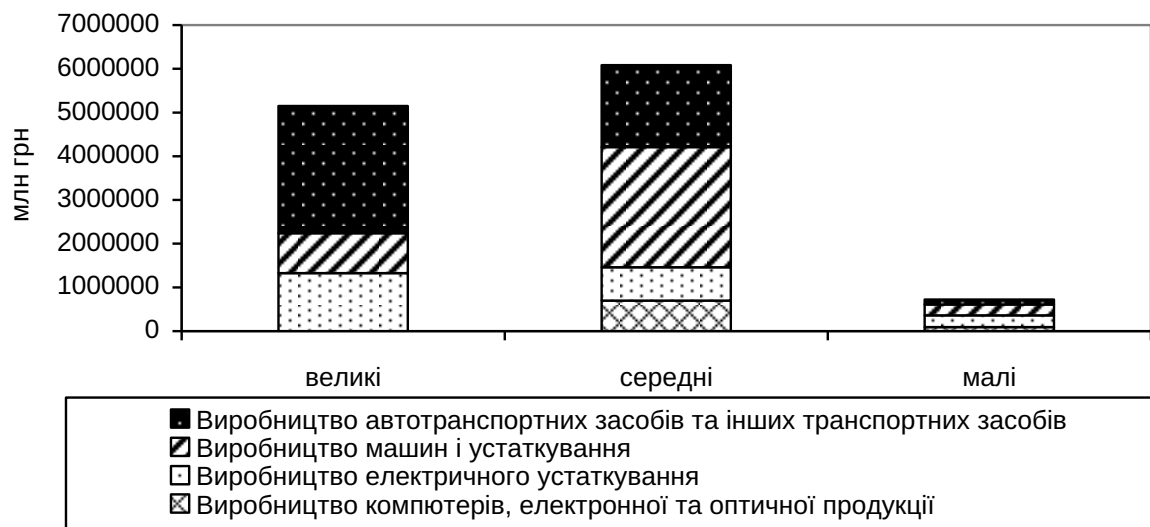

Рис. 3. Структура обсягу капітальних інвестицій у відповідності до типів підприємств в машинобудуванні у 2021 р.

Джерело: сформовано на основі [5]

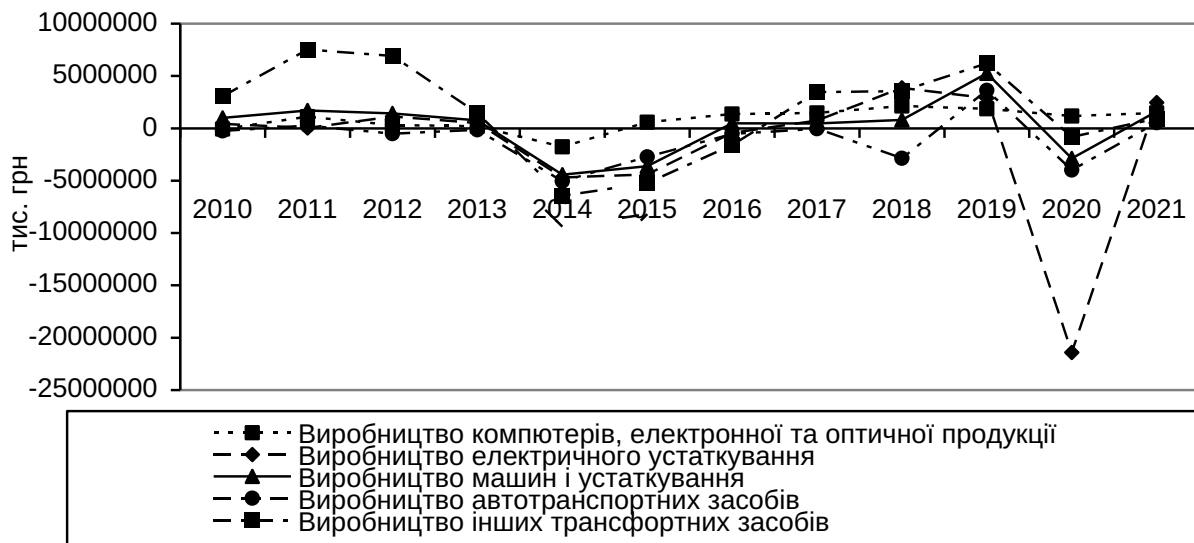

Рис. 4. Кінцевий фінансових результат діяльності підприємств в машинобудуванні

Джерело: сформовано на основі [5]

на банківські кредити, незадовільні фінансові результати діяльності машинобудівних підприємств вагомо гальмують їх інвестиційну активність, що не може залишатися поза увагою суб'єктів безпеки. Обмеженість власних інвестиційних ресурсів можна пов'язати із низькою рентабельністю усієї діяльності, а в окремих періодах її збитковістю. Для прикладу, загалом в машинобудуванні рівень цього показника був критично низьким у 2014 р. – (-13,3%) та 2020-му – (-3,6%), коли максимальним у 2019-му – 8,0%. Суттєво гірші результати фіксувалися під час COVID-19 стосовно виробництва автотранспортних засобів – (-10,6%). Будзиган М. конкретизує причини незадовільних фінансових результатів діяльності машинобудівних підприємств у 2014 р., виділяючи серед них такі як «...втрата ринків збуту продукції; зменшення внутрішнього ринку; зниження грошових надходжень через скорочення платоспроможності споживачів; недостатній рівень власних обігових коштів; труднощі з одержанням кредитів; політична нестабільність» [1, с. 32]. Відтак без комплексного підходу до забезпечення фінансованої безпеки в межах кожного машинобудівного підприємства, загрози для інвестиційної безпеки будуть загострюватися через локалізацію наслідків, а не ліквідацію першопричин виникнення.

Висновки. Військові дії, починаючи із 2014 р., та COVID-19 вагомо вплинули на діяльність машинобудівних підприємств, загостривши одну із найбільш складних проблем, яка пов'язана із їх недостатньою інвестиційною активністю. Поточна технологічна відсталість із постійно зростаючим рівнем зносу основних засобів вимагають нарощування обсягу інвестиційних ресурсів, коли фактичними є незадовільні результати фінансової діяльності, обмежене фінансування з державного бюджету та пасивність іноземних інвесторів-нерезидентів. Простежується певна відмінність в інвестиційній діяльності підприємств окремих видів економічної діяльності під впливом змін попиту на їх продукцію, інтенсивності конкуренції зі сторони іноземних виробників та подальшими трансформаційними змінами в національній економіці. Ретельно розглянуті основні аспекти інвестиційної діяльності створюють необхідне інформаційне підґрунтя для подальшого розроблення методичних засад забезпечення інвестиційної безпеки машинобудівних підприємств, виходячи із необхідності протидії основним зарозам та більш повного використання нових ринкових можливостей для стабілізації ситуації в машинобудуванні та покращенні технічного базису розвитку національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Будзиган М.О. Аналіз діяльності підприємств машинобудівної галузі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 25. С. 30–34.
2. Злотенко О.Б., Рудніченко Є.М. Аналіз динаміки та структури інвестицій промислових підприємств в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 26. С. 65–70.
3. Карачина Н.П. Машинобудування України: сучасний стан, тенденції та перспективи розвитку за умов економічної кризи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 647. С. 64–70.
4. Промисловість України у 2016-2020 роках: статистичний збірник / за ред. Петренко І. Київ : Державна служба статистики України, 2021. 296 с.
5. Статистична інформація. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.05.2023).
6. Статистичний щорічник України 2021 / за ред. І. Вернера. Київ : Державна служба статистики України, 2022. 447 с.
7. Ukraine refugee situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 13.05.2023).

REFERENCES:

1. Budzyhan M.O. (2019) Analiz diialnosti pidpriemstv mashynobudivnoi haluzi Ukrainy [Analysis of the activities of enterprises of the machine-building industry of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 25, pp. 30–34.
2. Zlotenko O.B., Rudnichenko Ye.M. (2019) Analiz dynamiky ta struktury investytsii promyslovykh pidpriemstv v Ukraini [Analysis of the dynamics and structure of investments of industrial enterprises in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 26, pp. 65–70.
3. Karachyna N.P. (2009) Mashynobuduvannia Ukrainy: suchasnyi stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku za umov ekonomichnoi kryzy [Mechanical engineering of Ukraine: current state, trends and prospects for development under the conditions of the economic crisis]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*, no. 647, pp. 64–70.
4. Petrenko I. (ed.) (2021) *Promyslovisht Ukrainy u 2016-2020 rokakh* [Industry of Ukraine in 2016-2020]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
5. Statystychna informatsiia [Statistical information]. (2023) Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed May 13, 2023).
6. Verner I. (2022) Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy 2021 [Statistical yearbook of Ukraine 2021]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.
7. Ukraine refugee situation. (2023) Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed May 13, 2023).